

הערה בענין תולדות 'מדרשית נעם' פרדס־חנה

במאמרו של הרב עמיטל על סבו הרב מלצר זצ"ל נפלו לצערנו כמה טעויות בנוגע לתולדות מדרשית 'נעם' פרדס חנה¹. העובדות הן שלפני כשבעים שנה רק מעטים מבוגרי התיכונים הדתיים המשיכו את דרך החינוך הדתי; עוד בהיותו תלמיד תיכון חשב ישראל קוז'ניצקי (סדן) ז"ל על פתרונות לבעיה זו, ועלה במוחו הרעיון להקים מוסד תיכוני שיעניק חינוך ישיבתי, מוסד שעדיין לא היה קיים אז, ושהוא ובני דורו בזרם ה'מזרחי' לא זכו לו. סדן חשב שכדי להגשים את חזון המדרשיה צריך קודם להקים תנועת נוער שבה יינתן חינוך תורני לא־פורמלי ובה יתקיימו פעולות להפצת חזון המדרשיה, ותנועה זו תקים את המוסד החדש וחניכיה ילמדו בו. עם חברו מיכאל ליברמן (צור) ז"ל הוא הקים בברכת הרב מאיר בר־אילן נשיא המזרחי את תנועת "נוער המזרחי" (נע"ם), ופעל בה רבות להגשמת רעיון המוסד החדש; בין השאר דיבר על חזון המדרשיה בפורומים שונים, וכתב מאמרים על כך ב'חזון', בטאון 'נוער המזרחי' אותו ערך². הוא אף תיכנן את המטרות, את סדר היום ואת תוכניות הלימודים של המוסד אותו חזה, ותר אחרי אפשרויות למימון הקמת מוסד כזה. סדן רצה להקים את המדרשיה הרחק משאונה של העיר הגדולה. בפרדס־חנה התקיים סמינריון של "נוער המזרחי"; המקום מצא חן בעיני חברי התנועה ובעיני סדן, והם החליטו להקים שם את מדרשית נע"ם. באותו סמינריון פגשו ישראל וחברי נוער המזרחי לראשונה [!]. את הרב צבי יהודה מלצר, רבה של פרדס־חנה ומייסדה וראשה של ישיבת קלצק שפעלה במקום, והרב הרשים את סדן באישיותו הנעימה. כיוון שנודע לסדן שהרב מלצר הוא גיסו של הרב אהרן קוטלר זצ"ל מארה"ב שביקר אז בארץ, שסייע רבות להקמת ישיבות ומוסדות חינוך דתיים, סיפר סדן לרב מלצר על תוכניותיו ופעולותיו להקמת מדרשית נע"ם, וביקש ממנו שיסדר לו פגישה עם הרב קוטלר; הוא קיווה לקבל מהרב קוטלר תמיכה כספית שתאפשר את פתיחת הלימודים במדרשיה. הרב קוטלר אכן התרשם מתוכניותיו

* תגובה למאמרו של הרב יואל עמיטל "סבי הרב צבי יהודה מלצר זצ"ל", "המעין" תמוז תשס"ט [מט, ד] עמ' 64-71.

- 1 ב"ה עדיין נמצאים עמנו אנשים שהיו באותה תקופה, חוו אותה ויודעים היטב את תולדותיה, ביניהם הגב' חנה סדן, אלמנתו של ישראל סדן ז"ל, שליוותה את כל פועלו מהימים הראשונים של ארגון "נוער המזרחי", חזון המדרשיה, הקמת המוסד וניהולו במשך יובל שנים, וכן חבריו של סדן מביה"ס התיכון ומארגון 'נוער המזרחי'.
- 2 חלק מן המאמרים קובצו בספר "נזר ישראל" בעריכת ד"ר יצחק אלפסי שיצא לאור בשנת תשנ"ז, שנה אחרי פטירת סדן.

ופעולותיו של סדן (לדבריו הוא חזה שהמדרשיה תהווה גשר בין נוער ה'מזרחי' לבין עולם הישיבות), והסכים להקציב סכום נכבד לשנה הראשונה לפעולתה; אך הרב קוטלר היתנה שגיסו הרב מלצר יהיה חבר בהנהלת המדרשיה, ושהיא תהיה בבעלות משפטית משותפת של 'נוער המזרחי' וישיבת קלצק. בעקבות הדברים האלו נחתם ההסכם להקמת מדרשיה נעם שהוזכר במאמרו של הרב עמיטל, הסכם אותו כתב וניסח ישראל סדן, ועליו חתם גם הרב מלצר בשם ישיבת קלצק. בהמשך אותה שנה (שנת תש"ה) ביקש סדן מהרב יהושע יגל לשמש כראש הישיבה של מדרשיה נעם, כיוון שהכיר אותו מתל-אביב כמורה מצליח ותלמיד חכם בעל מרץ ורצון להפיץ תורה בחוגי הנוער, והוא שימש בתפקידו כידוע שנים רבות; אולם ישראל סדן ע"ה הוא האיש שהגה את רעיון מדרשיה נעם - הישיבה התיכונית הראשונה, תיכנן את סדר היום במוסד, קבע את תוכניות הלימודים וכו'. כל חייו היו קודש להגשמת חזונו, לו מסר את כל כוחותיו וכשרונותיו. תנצב"ה.

חנה שטרן³

★ ★ ★

בענין המאבד עצמו לדעת, ובענין גרים בימינו

א. הרב חרל"פ במאמרו על שאלת התאבדותו של שאול המלך (המעין' מט, ד [תמוז תשס"ט] עמ' 20 ואילך) פותח בהקדמה על ערך חיי שעה, והוא מסכם וכותב (עמ' 21): "ערך החיים אינו תלוי אפוא באורכם, בכמותם, או באיכותם". טענה זו לדעתי אינה נכונה, לפחות בתרתי מיגו תלתא: ערך החיים בהחלט תלוי בשאלת אורכם (חיי שעה וחיי עולם), לא ברור האם הוא תלוי בשאלת כמותם (כמה הם חיי שעה), אך ערך החיים תלוי בהחלט בשאלת איכותם. לגבי איכותם, אומר לו "ממקום שבאת": הרי הוא עצמו כתב שיש שביארו את

3 לשעבר חברת הנהגת 'נוער המזרחי' וסגנית מנכ"ל מוסדות מדרשיה נעם. [בלא לסתור כלל את דברי התגובה של הגב' שטרן - רציתי להעיר שבספר 'נזר ישראל' הנ"ל במאמר 'תולדות מדרשיה נעם' מאת פרופ' מרדכי בר לב ז"ל (עמ' 287 ואילך) מוזכרים הקשרים ההדוקים בין ישראל סדן לרב מלצר, שהביאו אותם לעבד יחד את התוכנית להקמת המפעל החינוכי המשותף (כן מצויין שם שבשנת תש"ז, שנתיים אחרי הקמת המדרשיה, כשעברו הרב מלצר וישיבתו לרחובות, הסתיימה השותפות המעשית של ישיבת קלצק וראשה בניהול המוסד, אם כי הרב מלצר נותר בו חבר הנהלה בכיר). ישראל סדן עצמו ב'ניב המדרשיה' תשכ"ג כתב כך (הובא שם עמ' 381): 'מבית הכנסת של פרדס חנה, מגרעין ישיבת קלצק שעל ידו, עלתה והתפתחה המדרשיה. הרבה תרמו ראשוניה, ובראשם ידידינו יו"ר מועצת הנהלתנו הרה"ג ר' צ"י מלצר ז"ל. שיתוף הפעולה עם ישיבת קלצק בפרדס חנה יהווה פרק חשוב בתולדות המדרשיה, וציון דרך להליכותיה בקודש'. כאמור - אין בדברים אלו שום סתירה לעובדה שעמוד התווך של מדרשיה נעם מייסודה ועד יומו האחרון היה ישראל סדן ז"ל, וזכויותיו הרבות שמורות לו. הערת העורך י"ק].

ההיתר של שאול המלך להתאבד באיכות החיים הצפויה לו (מחמת הייסורים), בבחינת 'טוב מותי מחיי', ראה שם כמה וכמה מקורות לעניין. ולגבי אורכס, הרי גמ' ערוכה היא בע"ז כז, ב, שנפסקה להלכה בשו"ע יו"ד סי' קנה סע' א וועי' גם באחיעזר חיו"ד סי' טז ס"ק ו ובאג"מ יו"ד ח"ג סי' לו, ועוד הרבה, שחיי עולם, אפילו בספק, עדיפים על חיי שעה. ומכאן התירו כל הפוסקים למי שיש לו חיי שעה להיכנס לניתוח מסוכן שבספק יתן לו חיי עולם. והגדיל מכולם בעל תפא"י בבוועז על המשניות בפ"ח דיומא שכתב שמותר לאדם ליטול בידיים חיי שעה של זולתו כדי להציל חיי עולם של עצמו מספק סכנה (וביאר בזה את המעשה דעולא שפרע בית השחיטה, עיי"ש; וראה גם מאמרי, 'תרומת איברים', 'תחומין' כט [תשס"ט], עמ' 329).

ולגבי כמותם, נראה לכאורה שאכן ערך החיים אינו תלוי בכמותם, שכן כתבו באחיעזר ואג"מ הנ"ל שחיי שעה של ימים אינם שונים מחיי שעה של חודשים. אמנם המעיין שם יראה (וכן דייק באג"מ) שחיי שעה של שנה ויותר חשיבי כחיי עולם, ולכן אף לכמות יש משמעות. לשון אחר: ההבחנה בין חיי שעה לחיי עולם אינה תלויה רק בשאלה האם תהליך המיתה כבר מצוי באדם או לא (ראה באג"מ שם), אלא גם במשך הזמן שנוותר לו לחיות (ולכן למסקנתו שם, אפילו תהליך ההרס כבר מצוי בו, אם יחיה יותר מי"ב חודש חשיב חיי עולם).

ולגבי הירושלמי תרומות, משם הוכיח המחבר (עמ' 21) כי "אין לעשות הבחנה בין חיים של אדם פרטי לבין חיים של אנשים רבים", גם שם הדבר אינו פשוט כלל ועיקר. ראשית, כמה פוסקים כן חילקו בין חיים של יחיד לחיי רבים, וכתבו שמותר ואף מצווה על היחיד למסור נפשו להצלת הרבים. הם ביארו בזה את המעשה של הרוגי לוד, והדברים עתיקים. שנית, שם הרי מדובר בחיים שיקופדו בין כה וכה (הרי אם לא ימסרו אותו לגויים ייהרגו כולם, כולל הוא עצמו), ולכן שם זו אינה בעיה של חיי יחיד מול חיי רבים. וראה מאמרי 'הפרדת תאומי סיאם' ('תחומין' כז [תשס"ז] עמ' 144), שם הבאתי את דברי פרויפ' אנקר שביאר את הרמב"ם ואת הירושלמי באופן לגמרי אחר - שהלכה זו עוסקת בהלכות חילול השם ולא בהלכות רציחה, ופשיטא לי שזו אכן כוונת דברי הרמב"ם בזה (שהרי הלכה זו מובאת אצלו בהל' יסודי התורה, ולא בהלכות רוצח ושמירת הנפש). ובזה סרו כל הקשיים שהעלו המפרשים בסוגיא החמורה הזו.

נקודה נוספת ששוזרת את המאמר לכל אורכו, היא הקשר שעושה הרב המחבר בין השאלה האם מתאבלים על המתאבד לבין השאלה האם מעשהו הוא איסור או לא. ולענ"ד הקשר הזה אינו הכרחי כלל וכלל: יתכן מצב שהמעשה הוא אסור, אבל כאשר הוא נעשה מחמת אונס ברמה כלשהי האדם אינו נחשב כעבריין כה גדול עד שאין מתאבלים עליו, והרי לא על כל עבריין בכל עבירה אין מתאבלים, ופשוט. וכעין זה מצאנו ברמב"ם שכתב שמי שעבר ולא נהרג בשלוש העבירות החמורות אינו נענש, שכן הוא נחשב כאנוס, על אף שכמובן עבר איסור. ומכאן שיש מקום לומר שהמתאבד מחמת חשש מייסורים אכן עובר עבירה - ועדיין יש להתאבל עליו. ובזה

סרה קושייתו של הרב חרל"פ (עמ' 32) על בעלי התוס' שכתבו שהמעשה של שאול אכן היה אסור הלכתית, והוא הקשה עליהם מסוגיית יבמות עח, ב, שם הקב"ה נוזף בדוד על שלא הספידוהו כהלכה; ולפי דרכנו לא קשיא מידי. וכן הוא בכמה נקודות נוספות במאמר, ואכמ"ל.

ב. הרב מרדכי א' בראלי (שם עמ' 36 ואילך) יצא לדון בשאלה האם אי-קיום מצוות מבטל את הגיור או לא. הוא הביא כמה וכמה מקורות חשובים לעניין זה, אך היה חסר לדעתי דיון ביישום המקורות הללו לימינו, דהיינו האם כוונת הגיור של גרים האידנא היא כמו כוונתם בעבר - או לא. והרי כל הדין כולו תלוי בשאלה מהי החזקה אודות מה שבלבו של הגר, וכל השאלה האם 'הוכיח סופו על תחילתו' תלויה במציאות! פוסק שקבע בעבר שלא מבטלים את הגיור למפרע יתכן שהניח שלא קיימת חזקה שאין כוונת המתגייר לגיור לש"ש, אבל אם בזמננו המצב הוא שונה, ובלבו ובלב כל אדם ברור שאין לו שום כוונה לקבל עול מלכות שמים - כל דבריו אינם נוגעים לנדון דידן. אני מוצא לנכון לכתוב את ההערה הזו, מפני שלענ"ד רוב הדיונים אודות הגיור בשנים האחרונות לוקים באנכרוניזם כזה: מביאים מקורות שונים האם לקבל גרים, מה וכמה נדרש בקבלת מצוות, מתי והאם הגיור בטל, אבל בלי לדון באומדנא מה בליבו של הגר, אומדנא שמשתנה לפי הזמן, המקום והנסיבות. והדברים אמורים אפילו במתגייר לשם אישות, שבעולם שבו יהדות פירושה הוא קיום מצוות - סביר להניח שאם יתגייר הוא יקיים מצוות, אלא שאולי הוא יעשה זאת שלא לשמה; אבל האידנא מי שמתגייר לשם אישות (וגם רבים מאלו שאינם מתגיירים לשם אישות) קיים סיכוי גבוה שלא יקיים מצוות כלל, שהרי לרוב המתגיירים 'יהדות' אין פירושה קיום מצוות (והארכת בעניין זה במאמרי 'שערי גיור - על אלימות וכוונות טובות', 'אקדמות' כב [תשס"ט] עמ' 197).

כך המחבר מביא מחלוקת בין הגריא"ה הרצוג לבין הראי"ה קוק בשאלה האם כשהוכח שבזמן הגיור לא היתה כוונתו לקבל עול מצוות הגיור בטל או לא, אך גם הוא עצמו כותב שאם בליבו ובלב כל אדם שאין כוונתו לשמור מצוות הדין משתנה; והרי יש הטוענים שכיום זהו המצב, ואם כן אין כל נפקות למחלוקת ההיא. ובכלל, 'הוכיח סופו על תחילתו' הוא שאלה שביסודה היא עובדתית, ומעצם טיבעה היא עשויה להשתנות לפי שינוי הנסיבות. על כן יותר מאשר דיון במקורות יש לדון בהנחות היסוד ובחזקות שהניחו חז"ל והראשונים ביסוד דבריהם, כדי שאפשר יהיה לדון בישימות הדברים לזמננו ומקומנו.

עוד יש להעיר, שחילוקו של הרב עוזיאל, שמתואר במאמר כמי שמיקל יותר מכולם, מאיר באור אחר לגמרי את כל הדיון קודם לכן. הרב עוזיאל טוען שקבלת עול מצוות היא תנאי הכרחי לגיור, אבל הקיום בפועל כלל אינו נחוץ כתנאי לגיור. כלומר הגר צריך לדעת ולקבל על עצמו את המחוייבות והאחריות, ולהבין שאם לא יקיים מצוות הוא ייענש, אבל גם אם ידוע לנו שלא יקיים אפילו מצוה אחת, ואפילו אם זו תכניתו מראש, שפיר דמי, והוא יהודי. לפי זה כל המקורות שהובאו קודם לכן זוקקים דיון האם הם דיברו על המחוייבות לעול מצוות או על קיום המצוות בפועל.

הדברים אינם ברורים מהכתוב במאמר, וזהו יסוד חשוב ביותר לדינא. ובאמת (כפי שכתבתי במאמרי הנ"ל) לדעתי פשוט שכל המקורות הללו דיברו על הקיום בפועל ולא על המחוייבות, שהרי הקיום בפועל, גם של יהודי מלידה, לעולם אינו מלא, ואיך נדרוש מהגר יותר מכך. ועוד, הרי אין אפשרות להבין שמחלוקות הפוסקים נסבו על ההתחייבות ולא על הקיום, שהרי ההתחייבות אינה יכולה להיות חלקית בלבד, שכן התחייבות לעול מצוות פרט למצוה אחת אינה שווה מאומה (בפרט לאור סוגיית בכורות ל, ב לגבי 'פרט לדבר אחד'). רק חלקיות מחמת חוסר ידע יכולה להתקבל, כדעת האחיעזר הידועה.

על כורחנו שכל המחלוקות הן רק לעניין הקיום בפועל, אך כל גר חייב לקבל על עצמו עול מצוות לגמרי ובלי שויר. ודוק, אין הכוונה שיתחייב מראש לקיים (חוץ מאשר אם ייכשל), אלא שהוא לא צריך אפילו להתחייב לקיים, אלא רק לקבל על עצמו את העול ואת המחוייבות וממילא גם את האחריות אם לא יקיים. ואפילו אם מראש ידוע שלא יקיים מאומה, כל עוד הוא התחייב לית לן בה.

מיכאל אברהם

★ ★ ★

עוד בענין כבוד ספרים

במדור 'נתקבלו במערכת' בגל' הקודם (עמ' 114) נשאר העורך בתמיהה על מי שפסק שגם מסדך הספרים בבית המדרש צריך להקפיד שלא להניח גמרא על חומש וכד', שהרי זהו 'ביזוי' ספרים אפילו לצורך סידורם הזריז. בענין זה יש לצרף את החידוש שהעלה הגאון בעל ערוך השלחן ופסק הלכה למעשה (יו"ד סי' רפג סעיף ו, וכן סי' רפב סעיף כב; ועי' גם או"ח סי' קנג סעיף ו), שכל סוגיית קדושת הספרים זה לעומת זה (תורה, נביאים וכתובים) נוגעת רק לגבי מגילות קלף ולא לגבי ספרים מודפסים, ולכן אין קפידא באופן הנחת ספרים מודפסים אחד על השני, ואפשר להניח אפילו ספרי תושב"ע על חמישה חומשי תורה (וכל שכן שאין קפידא להניח משנה ברורה על תלמוד בבלי וכדומה): "...זהו כשנכתבו לשם קדושת ס"ת על הקלף כדין. אבל סתם ספרים כשלנו, וכל שכן בספרים הנדפסים, אין בהם פרטי קדושות, אלא כולם קדושתם שוה, וגם לענין הנחה זה על זה אין בהם מעלה זה על זה... ואין חילוק בין תורה שבכתב לתורה שבע"פ" (ואגב, כך הוא קובע שלדעתו רוב ההלכות בנושא זה, כמו שלא לכתוב את התורה מגילות מגילות [יו"ד סי' רפג סעיף יא], נוגעות רק לגבי כתיבת יד כנ"ל, ולא לגבי ספרי דפוס).

ואדאיתנין להכי אציין גם מה שהעלה אמו"ר שליט"א [הרב יהודה הרצל הנקין] שו"ת בני בני ח"א עמ' רט), שמה שהעולם סבורים שיש איסור בהנחת ספר מודפס על השולחן כשהוא 'הפוך', היינו כשפני כריכתו למטה וגב הכריכה למעלה, ונתלים

ברמ"א יו"ד סי' רפב סעיף ה שכתב "אסור להפוך אותם על פניהם, וכשמצאן כן צריך להפכן", זוהי הבנה מוטעית, כי המעיין שם ובסי' רעז ובגמ' עירובין צח, א יראה שהדברים נאמרו לגבי יריעה הכתובה על צד אחד שאין להניחה ופני הכתב למטה, אבל בגליונות המודפסים משני צדדים ממ"נ צד אחד למטה; ולפי זה העלה אמור"ר שליט"א שהקפידא כיום היא שלא להניח ספר פתוח ופניו למטה (כלומר שהדפים נוגעים בשולחן והכריכה באוויר; וכן אין להניח ספר על המדף כשראש שדרתו למטה ו'רגליו' למעלה, עיי"ש), והוכיח כן מהרד"ק שהובא שם בשו"ר ברכה - והנה דווקא בהנחת ספר פתוח ופניו למטה אנו מוצאים רבים שאינם נזהרים! ועוד תהא, לסבורים כנ"ל, לכאורה כשהם קוראים בעמודים האחרונים של הספר כשהוא מונח על השולחן יש בזה לפי שיטתם איסור, שהרי רובו של הספר מונח 'הפוך' על פניו - ומה אכפת לי שגב הכריכה ועוד כמה עמודים בסוף מונחים 'ישר'! אלא ודאי שכל זה אינו מן העניין כלל, ודוק. וכתב שם אמור"ר שליט"א שהוא העלה דבריו אלה לפני מורו זקנו הגרי"א הענקין זצ"ל, והסכים להם, ורק הוסיף שמ"מ מה שהעולם מחזיקים בו איסור אין להקל בו בפניהם, דלא אתי לזלזולי ועי' פסחים נא, א).

איתם הנקין

* * *

האם נהג יו"ט שני של גלויות בשושן*?

הרב פוזן הוכיח שסופו של המן היה בט"ז ניסן, יו"ט שני של פסח. ביערות דבש דרוש יז היקשה ר' יהונתן אייבשיץ זצ"ל איך הניח מרדכי להמן לספר אותו, הרי ט"ז בניסן הוא יו"ט שני! ועי' תרגום שני לאסתר ג, ח על הפסוק ודתייהם שונות מכל עם: "בירח ניסן תמניא יומין טבין עבדין" וכו', וכן הוא שם לגבי ירח סיון.

להצעת הגר"א נבנצל שליט"א (שם הע' 1) ש'אולי ידעו בקיבועא דירחא' ולכן לא נהג אז יו"ט שני, י"ל שהואיל וא"י עדיין עמדה בחורבנה באותו זמן, ומרדכי לא הניח כמותו בא"י - יתכן שבי"ד שידעו בקיבועא דירחא קידשו את החודש בחו"ל; אמנם לרמב"ן ריש מגילה שעיקר הישוב היה בא"י באותה תקופה צ"ב. ובמגילה יב, ב מפורש שהתואר "חכמים יודעי העתים" ניתן לחכמי ישראל שבפרס דווקא משום שהיו יודעים לעבר שנים ולקבוע חודשים (וע"ע ביערות דבש תחילת הדרוש הנ"ל).

מאיר ברקוביץ

* תגובה ל'המעין' מט, ד [תמוז תשס"ט] עמ' 72 הערה 1.

הערה על הספר 'יואל משה'*

האדמו"ר מסאטמר ר' יואל טייטלבוים זצ"ל בספר 'יואל משה' במאמר שלוש השבועות מנסה להוכיח שהקמת מדינה בא"י לפני ביאת המשיח אסורה באיסור חמור, ונוגדת את האמונה שהגאולה היא בידו של הקב"ה, ושהוא יגאלנו ע"י משיח צדקנו. בין השאר כתוב ב'יואל משה' שם סי' מד:

וכתב הכלי יקר בפרשת בראשית, במה שאמרו אמר ר' יצחק לא היה צריך להתחיל את התורה וכו' אלא כדי שלא יאמרו האומות לסטים אתם; וקשה, מה בכך אם יאמרו לסטים אתם, וכי בעבור זה ישנה סדר התורה? תשובה לזה, לפי שדבר זה גורם כפירה בעיקר, כי יאמרו לית דין ולית דיין וכל דאלים גבר... על כן הוצרך להקדים סיפור חידוש העולם להורות שלא ע"י לסטיות לקחו הארץ. יעוי"ש שהאריך טובא בזה. והנה, מה שנראה מדבריו דכל מיני גזל הוי מינות וכפירה בזה יש לפקפק, דידוע שהקב"ה מניח בעלי בחירה לעשות, וכן הוא בכל העבירות שהמה נגד רצונו ית"ש ואעפ"כ הבחירה חופשית; אבל באותו המאמר שכתב זה על מה שאמרו לא היה צריך להתחיל את התורה, דמיירי שמה מכיבוש הארץ וחירות מן המלכויות, בזה דבריו צודקים מאוד, כי כיבוש הארץ וחירות מן המלכויות הוא אך בידו של הקב"ה, ונשבע על ככה.

ובתוכן העניינים (במהדורה הראשונה אינו נמצא) כתוב על סי' מד: 'מביא גם דברי הכלי יקר, ותמצית הדברים דכיבוש הארץ וחירות מן המלכויות הוא אך בידו של הקב"ה, ואם חושבים ליקח זה בעצמם הוי מינות וכפירה ר"ל'. אמנם כדאי לראות את דברי הכלי יקר בשלמותם. וז"ל בפירושו לפסוק הראשון בתורה:

אמר רבי יצחק לא היה צריך להתחיל את התורה וכו'... כי יאמרו לית דין ולית דיין וכל דאלים גבר, כי אילו היה לעולם מנהיג המסדר עניינו מוצאו ומובאו למה לא מיחה בכם כשלקחתם בזרוע דרך לסטיות ארצות שבע אומות, כי מטעם זה לא נחתם גזר דינן של דור המבול כי אם בעבור הגזל כמו שנאמר גזל אביו ואמו ואומר אין פשע חבר הוא לאיש משחית, כי מה שחטא זה גדול מזולתו אינו בעבור עצם החטא - כי אם בעבור הרעה הנמשכת ממנו, שהחוטא בגזל לא ישים אשם בנפשו, ויאמר אין פשע כי אין אלהים שופטים בארץ, ועל כן הוא חבר לאיש משחית, רצה לומר לדור המבול שנאמר בהם כי השחית כל בשר את דרכו, כי גם המה כפרו בעיקר ואמרו מה שדי כי נעבדנו וגו', וזה החילם לעשות חמס וגזל בארץ. ולפי שמניעת הגזל יסוד לכל האמונה, על כן הקדימו הקב"ה והזהיר עליו במצוה ראשונה החודש הזה לכם, כי שם נאמר משכו וקחו לכם צאן, משלכם, להוציא הגזול. כן פירש בעל הטורים. וכן יצחק כשציוה להביא לו שני גדיי עזים אחד לעשות ממנו קרבן פסח אמר וצודה לי ציד, פירש רש"י מן ההפקר ולא מן הגזל. ולפי שעשו לבבו

* ראה ענין דומה ב'המעין' טבת תשמ"ז [כז, ב] עמ' 32-36 בענין מצות ישוב א"י.

לא כן ידמה, כי אם לצוד ציד להביא אפילו מן הגזל, על כן סיבב הקב"ה שלא הביא, כי אם יעקב שהיה נזהר בגזל. וכן שור שהקריב אדם הראשון אמרו חז"ל שהיה לו קרן אחד במצחו, להורות שלפי שהיה אדם הראשון קרן אחד, רצה לומר שהיה יחידי בעולם ולא היה גוזל משום בריה, על כן נתקבל קרבנו. וכל זה כדי להרחיק הגזל והלסטיות המביא לידי כפירה ואפיקורסות.

ברור שבעל הכלי יקר מתכווין לכך שבכל גזל יש מידה של כפירה בה, ואי אפשר בשום אופן לפרש את דבריו שיש איסור לכבוש את ארץ ישראל ושיש להניח דבר זה ליד ה'.

ומצאתי שבעל הכלי יקר מדבר על כך במקום נוסף (שמות ו, ג-ח ד"ה וארא אל אברהם):

...צריך אני להקשות לב פרעה, כדי לעשות מופתים המורים על החידוש. ואם תאמר מה יום מיומים, ומה צורך בידיעה זו עכשיו יותר מבשאר זמנים. על זה אמר וגם הקימותי את בריתי אתם לתת להם את ארץ כנען, ואם לא אפרסם עכשיו כי לי כל הארץ - אם כן יאמרו האומות לסטים אתם, כי ביד חזקה אתם כובשים ארצות שבע אומות, ולא כיהה בהם ה', ובזה יבוא לידי כפירה ומינות לומר לית דין ודיין כמבואר למעלה פרשת בראשית על דברי ר' יצחק...
מדברים אלו פשוט שאין להביא שום ראיה מדברי ה'כלי יקר' לשאלה אם מותר להקים מדינה בא"י לפני ביאת המשיח, ודלא כבעל 'יואל משה'.

מיכאל קליין

"תמכתי יתדותי... בזכות שלושת אבות"

בספר בעל הטורים (פרשת כי תצא כג, יד): "ובמדרש (ב"ר מג, ח) 'ויתד תהיה לך' על זכות אבות, שהוא כיתד תקוע לישראל, 'ויתד' בגימטריא 'והאבות'. 'ויתד תהיה לך על אזנד' בגימטריא 'מיתדותי תהיה על אזנד', כלומר י"ג מיתדות יהיו כלי זין שלך". ובר"ה יז, ב איתא שברית כרותה לי"ג מיתדות שאינן חוזרות ריקם. ונראה שעל זה 'תמך יתדותיו' הפייטן אמתי בן שפטיה בפיוט 'אזכרה אלוקים ואהמיה' (על ספר חסידים סי' רנ ובמקור חסד אות ד): "תמכתי יתדותי בשלוש עשרה תיבות... בטוח אני באלה ובזכות שלושת אבות", והן הן רמזי בעל הטורים. ויש לצרף למה שכתב "בטוח אני באלה" את דרשת המסורה של רבי יהודה החסיד (ספר טעמי מסורת המקרא, ירושלים תשמ"א, עמ' 77): "וחפרת. ב' במסורה, והשני באיוב (יא, יח) וחפרת לבטח תשכב, מה לשם לשון בטח אף כאן לשון בטח. וכן תדרוש: 'ויתד תהיה לך' אזכות אבות, שהיא יתד טוב לישראל, 'והיה בשבתך חוץ', בשתלכו בחוץ, כלומר בגלות, 'וחפרת בה', ותבטח בזכות אבות, 'ושבת', ותעשה תשובה, 'וכסית את צאתך', ותכסה את עוונותיך, שהם נקראו צאתך" (על ישעיהו ד, ד).

יעקב קאפל רייניץ